

Ala-Vuokin Kovalasta Vienan valloituksen tukikohta 1918

Kesällä 1918 Vuokkijärvellä riitti soutajia ja venekuntia ristiin rastiin. Oli käynnissä Vienan Karjalan valloitus, johon kannusti Mannerheimin miekkavala, Saksalle annetut lupaukset ja karelianistien innostus auttaa heimoveljet armaan Suomen huomaan. Sotilaalliset ja karelianistiset tavoitteet lankesivat yhteen. *”Vienan kansan sampo on irrotettava vanhan sortajan kivimäestä”*, julisti sotaretkeä kesällä 1918 johtanut jääkärikapteeni Toivo Kuisma.

Muodostettiin etappitie Kajaanista Uhtualle. Maaliskuussa 1918 jääkärieversti C.W. Malmin retkikunta ylitti rajan Raatteesta. Lumien ja jäiden sulettua muodostettiin etappitie kulkemaan perinteistä Vienan reittiä pitkin Vuokkijärveltä Hyryyn ja sieltä Vuokinlatvan rajanylityspaikan kautta Vuokkiniemeen ja Uhtualle.

Etappitien tukikohdaksi tuli Ala-Vuokin Kovala, jossa isännöivät veljekset Kalle ja Jaakko Kovalainen. Etappipäälliköksi Kovalaan tuli helsinkiläinen muotokuvanveistäjä Alpo Sailo, jonka taiteelliset intohimot liittyivät karelianismiin ja Kalevalan sanoman kuvittamiseen runolaulajien muotokuvia valamalla. Hän oli taiteilija Axel Gallen-Kallelan oppilas, elinikäinen ystävä ja tukija. Sen mitä Gallen-Kallela maalasi, Sailo halusi kuvanveistäjänä tuoda taiteellisen panoksensa suomalaisen kulttuurin kivijalkaan.

Alpo Sailo tavoitteena oli täydentää Kalevalan sanomaa tuomalla esille ne vaatimattomat, lukutaidottomat kansanmiehet, jotka olivat Lönnrotille runot laulaneet. Sailoa harmitti, ettei Lönnrot kuvannut tarkemmin laulattamiaan runolaulajia, nimiäkin hän mainitsi vain muutaman, kuten Arhippa Perttusen, Vaassili Kieleväisen ja Ontrei Malisen Vienan Karjalassa. Ala-Vuokin Kovalassa hän matkakertomuksessaan mainitsee tavanneensa syyskuussa 1833 ”muuan Kinnusen”, joka oli osoittautunut taitavaksi runolaulajaksi. Mutta Lönnrot ei kertonut, minkä tapaisia, näköisiä tai edes kokoisia runolaulajat olivat. Hän ei pitänyt tarpeellisenä kertoa muuta kuin itse asiaa, runolaulua ja siihen liittyvää tarinaa.

Alpo Sailon nimittäminen etappipäälliköksi Kainuun korpeen on jokseenkin erikoinen tapaus. Hänhän oli ”kruunun raakki”, sillä hän oli saanut vapautuksen armeijan palveluksesta heikon kunnon takia, vaikka hän oli ahkerasti kiertänyt pitäjiä keräämässä tsaarille osoitetun adressin allekirjoituksia vuonna 1899. Se ei olisi heikkokuntoiselta onnistunut.

Etappipäällikön työt olivat varsin moninaisia, eikä kaikkiin tarvittaviin tehtäviin ollut resursseja. Alpo Sailo tuli Ala-Vuokin Kovalaan vaimonsa Helgan kanssa, joka toimi sairaanhoitajana. Valloitusretki ei ollut veretön, ja Helgallakin riitti töitä.

Työt piti järjestää tärkeysjärjestykseen. Ensimmäinen tehtävä oli hoitaa retkikunnan yhteydet Uhtualta pääkaupunkiin saakka. Vedettiin puhelinlinja Suomussalmelta Kovalaan, sieltä Hyryyn ja edelleen valtakunnan rajan yli Kivijärvelle, Vuokkiniemeen ja Uhtualle. Se oli suurisuuntainen hanke. Yhteys saatiin pelaamaan, mutta vain aika ajoin. Yhteyden ylläpitäminen vaati koko ajan korjaamista ja miehiä töihin pitkälle etappitielle.

Puhelinyhteyden lisäksi välttämätöntä oli kulkuyhteyden parantaminen etappitiellä. Yhteyttä piti korjata sekä vesistöissä että maastossa. Etappipäällikkö Sailo vaati moottorivenekuljetuksia Vuokkijärvelle. Samaan aikaan oltiin rakentamassa maantietä Raatteesta Latvajärvelle, mutta hanke ei tiettömässä korvessa edennyt.

Sailo joutui tekemään valinnan, rakennetaanko tie Raatteen vai Hyryn kautta Vuokkiniemeen. Sailon ehdotuksesta Helsingissä päätettiin, että korjataan perinteistä Vienan reittiä ja rakennetaan tietä Hyrystä Vuokinlatvan kautta Kivijärvelle ja edelleen kohti Vuokkiniemeä aina Aijonlahteen saakka, josta jatkettiin veneillä Vuokkiniemeen ja edelleen venekyydillä Uhtualle.

Tien rakentamiseen saatiin suomussalmelainen rakennusmestari Bruno Grönroos, joka osoittautui ammattimieheksi. Hänen johdollaan tie saatiin tuon ajan mittapuulla katsoen kuntoon. Kuopion nimismiehenä toiminut Eino Kemppainen, joka osallistui Vienan retkelle, kertoo muistelmissaan (1919), että tie oli varsin hyvä ja ”suureksi eduksi rakennuttajalleen”, ennen kuin retkikunta joutui perääntymään Vienasta Vuokkiin.

Myös retkeläisten huolto aiheutti päänvaivaa. Retken muonitus hoidettiin pääasiassa Suomesta. Tuoretta lihaa saatiin pyytämällä riistaa Vienan metsistä ja kalaa järvistä. Kalastus olikin retkeläisten mielipuuhaa vapaa-aikana. Välillä sorruttiin myös ylilyönteihin helpon saaliin toivossa. Innostuttiin viskaamaan jopa räjähdetulilangalla varustettuna järveen. Jysähdys oli kumea ja vesipatsas komea. Suuri määrä kaloja kellui selällään veden pinnalla. Tämä oli kauhistus vienalaisille. He pitivät sitä jopa pyhäinhäväistykseenä perinteistä kalastusta kohtaan. Heidän mielestään luonto ei anna anteeksi sellaista, ja vaarana on, että järvet lopettavat luovuttamasta kalaa enää kenellekään. Kylän vanhimmat kävivät asiasta valittamassa sotilasjohdolle. Laiton kalastus kiellettiin.

Suomesta toimitettiin muonaa, voita ja jonkin verran lihaa. Retkeläisille ruoka oli kaiken a ja o. Ruokalahetyksiä odotettiin hartaasti, ja ruokakuormien huoltoon kiinnitettiin erityistä huomiota. Kerran saatiin jopa Ruotsista lahjoitus, joka oli lihaa täynnä oleva iso puutynnyri. Lauri Kivinen, joka oli mukana retkellä ja toimi myöhemmin Veitsiluoto oy:n toimitusjohtajana ja vuorineuvoksena, kertoo matkamuistelmissaan (1919), kuinka isoa puutynnyriä ryhdyttiin porukalla avaamaan. Kun ensimmäinen lauta lyötiin kirveellä, tapahtui sellaista, mitä ei koko sotareissulla näkynyt. Niin nopeasti miehet saivat jalat alleen. Tovin miehet haukkoivat henkeä raittiissa ilmassa. Myöhemmin uskallettiin tutkia lähetystä tarkemmin. Ihmeekseen huomattiin, että liha näytti päällisin puolin pilaantumattomalta. Niinpä päätettiin liha savustaa, palvata. Ja nälästä kurnivat vatsat saivat kaivattua täytettä. Kivinen ei kerro, olisiko sittenkin Ruotsista saatu lahja rohkeille Vienan valloittajille ollut Ruotsin kansallisruokaa, hapansilakkaa.

Alpo Sailo teki elokuun loppupuolella tarkastusmatkan Uhtualle yhdessä Helgan kanssa. Matkalla hän teki tarkkoja havaintoja, miten etappitien palveluja tulisi kehittää Kajaanista ensin Ristijärvelle ja sitten toiselle pysähdyspaikalle Hyrynsalmeen, jossa on hyvä etappiasema. ”Sitten seuraa Kovalan asema, jossa nykyisin ovat päävarastot ja jossa voi sekä yöpyä että ruokailla. Kovalasta voikin jo päästä Hyryyn.” Sailo esittää kulkemisen nopeuttamiseksi, että moottori(vene) ajaisi Hyrynsalmelta Aittokoskelle ja toinen moottori Niipaskoskelta Siikakoskelle, joka väli on 3,5 peninkulmaa. Kyseessä on Vuokkijärvi päästä päähän. Vängästä voisi ”kiireen sattuessa käyttää ainakin miehistön siirroissa kinttutietä aina Hyrylle saakka.

Raivaamalla saisi tästä kelpoisen tien jotenkin helposti”, kirjoittaa hän muistikirjaansa. Syyskuun tarkastusretki osui kovaan sateeseen, ja matka katkesi Hyryyn Sailon sairastuttua korkeaan kuumeeseen. Samaan aikaan alkoivat valloittajat palailla Hyryyn mukanaan vienalaisia pakolaisia, joiden majoittaminen aiheutti etappipäällikölle suurta päänvaivaa. Myös kyläläiset olivat harmissaan, kun evakot täyttivät kimpsuineen ja kampsuineen jokaisen talon nurkkapielet.

Vienan retki epäonnistui pahemman kerran. Syyskuun lopulla suomalaiset joutuivat palaamaan Suomen rajojen sisäpuolelle. Pääosa Vuokkiniemen suunnalta palanneista tuli Vuokkiniemen kautta Hyryyn lokakuun 2. päivänä. Osa retkeläisistä palasi myös Raatteen kautta Suomeen. Retkeläisten mukana tulleet pakolaiset

aiheuttivat ylimääräistä työtä Sailolle. Majoituksen ja ruokailun järjestäminen sadoille ihmisille oli ylivoimainen tehtävä. Sailo koetti opastaa pakolaisia eteenpäin kohti Suomussalmen kirkonkylää.

Kun viimeiset retkeläiset palasivat lokakuun alussa Suomen puolelle, Sailo jäi reitille huolehtimaan pakolaisten asioista. Hän kirjoitti Itä-Karjalan asioiden vaikuttajalle Lauri Hannikaiselle kirjeen, jossa pyysi pakolaisia vastaanotettavaksi Helsinkiin. Lokakuun 22. päivänä päivätyn vastauksen Sailo sai Itä-Karjalan toimikunnan Poliittiselta osastolta osoitteeseen ”Kovala”. Siinä todettiin, ettei pakolaisten vastaanottaminen Helsinkiin onnistu: ”Täällä on kaikki asiat niin päin helvettiä...”

UKK Vienan valloittajana?

Kysymys Urho Kekkosen osallistumisesta Vienan retkelle on aiheuttanut pohdiskeluja ja mielipiteitä puolesta vastaan. Alpo Sailon muistiinpanoista selviää, että hän houkutteli aktiivisesti Kekkosta lähetiksi retkelle. Se kuinka hyvin hän tässä onnistui, on jäänyt epäselväksi.

Ari Uino on koonnut kirjan UKK:n Kajaanin ajasta 1911-1922. Kirja koostuu UKK:n muistiinpanoista ja lehtikirjoituksista. Muistiinpanoista selviää, että UKK on lähtenyt pienen sotilasyksikön mukana Suomussalmelle 3. syyskuuta 1918 ja mennyt seuraavana päivänä Raatteen kylään. Raatteessa hän oli viettänyt aikaa päivälleen kolme viikkoa. Mitä tuona aikana tapahtui tai mitä tehtiin, muistiinpanoista ei selviä. Harjoiteltiinko sotatoimia, tarkkuusammuntaa, suunniteltiinko sotastrategiaa, jää arvailujen varaan. Joka tapauksessa Raatteesta ylitettiin valtakunnan raja vasta 25. syyskuuta, ja edettiin Vasovaaran, Latvajärven kautta Poahkimonvaaraan, jossa yövyttiin. Yllättäen seuraavana päivänä päätettiin palata takaisin Raatteeseen, jossa yövyttiin. Aamulla huristeltiin autolla Suomussalmelle, neljä vuorokautta juhlittiin Suomulassa Mikkelin markkinoita. Sen jälkeen matkattiin tervaveneillä Ristijärvelle, josta hevosella Mieslahteen, ja siellä noustiin Kajaanin menevään laivaan, mukana Eino Kemppainen, Juho Saarto, Eero Rihtniemi ja Onni Puranen. Miksi Vienan retki jäi UKK:lla näin vaatimattomaksi? Se muistiinpanoista ei selviä. Joka tapauksessa se tiedetään, että Vienan valloitus oli jo tuossa vaiheessa kuivumassa kokoon, ja miehet olivat palaamassa takaisin koto-Suomeen pääosa Kivijärven kautta Hyryyn ja osa Latvajärven kautta Raatteeseen.

Kiistassa UKK:n roolista Vienan valloituksessa voidaan nyt todeta, että molemmat näkökohdat ovat perusteltuja. UKK halusi osallistua retkelle, mutta oli

auttamattomasti myöhässä. Tapahtumat etenivät vinhaa vauhtia kohti lopullista ratkaisua, mutta valloittajien kannalta väärään suuntaan.

Nimismies Eino Kemppainen runojen kerääjänä

UKK:n mainitsema Eino Kemppainen oli Kuopion nimismies, ja hän osallistui Vienan ensimmäiseen, Malmin retkeen sotilaana ja julkaisi retkestä matkakertomuksen ”Vienan kävijöitä” vuonna 1919. Hän oli retkikunnasta niitä harvoja, jotka olivat kiinnostuneita Vienan runolauluista. Hän kirjasi matkakertomukseen keräämiään vienankarjalaisia runoja, joita hänen mukaansa jopa eräässä päiväkäskyssä oli käsketty keräämään. Hän kirjoitti ylös myös nimet, joilta runoja oli saanut. Kemppaisen mukaan karjalainen heimo on runollista. ”Siltähän oli saatu runsaimmat ja parhaimmat ainekset suureen kansalliseepokseemme Kalevalaan eikä suinkaan nimenomaan juuri vienankarjalaisten osuus Kalevalan rakennusaineeksiin ole vähimpiä.” Hän kertoi keränneensä lähemmäs sata lyyrillistä ja eepillistä runoa lähinnä naisilta, vain parilta mieheltä runoja oli löytynyt.

Mielenkiintoinen havainto oli, että naiset eivät osanneet laulaa eepillisiä runoja vaan niiden esittäminen näytti olleen miesten laji. ”Mahtava eepillisen laulun humina on sitä omanneiden mieslaulajien Manan majoille siirryttyä Vienan-Karjalasta loppunut”, hän päätteli. Mutta löytyi poikkeus, Olona Mitrofanoff: ”Mahtavain Vienan-Karjalan eepillisten runojen laulajain ikihumuisten sankarivirsien kalpeata kajahtelua on tämä Olona Mitrofanoffⁱⁿ eepillinen runo, mutta sellaisenakin on se mahtavan kantelon kajantehena varsin mahtikaikuinen virsi.” Runo oli kuitenkin niin pitkä, ettei Kemppainen sisällyttänyt sitä matkakertomukseen. Hän päätyy arvioon, että runolaulu pikkuhiljaa sammuu ja hyvästelee vienankarjalaista ”kuolevaa laulua” Taneli Kiekkisen säkeillä:

”Kieli laulajan lahoo,

sormet soittajan väsyä!

Näinpä lauloi vanha Lappi,

kotapoika poimetteli

vierellä vikevän virran

korvalla tulisen kosken.”

Ilmari Kianto Vienan retkellä

Kirjailija Ilmari Kianto oli raivoissaan Vienan retken epäonnistumisesta. Hän oli henkeen ja vereen retkikunnassa mukana pitämässä palopuheita vienalaisten päiden käännättämiseksi suomalaisille suopeiksi. Kun se ei tuottanut tulosta, hän syytti retkikuntaa ja sen huonoa organisointia, johtamista ja sotataitoa. Retkikunnassa oli hänestä liikaa huonoa ainesta, mikä tylsistyi moraalia ja aatteellista innostusta. Kianto lähetti jyrkkiä kirjeitä sotilasjohdolle ja lehdistölle. Arvostelu kohdistui myös etappipäällikköön. Kiannon meuhkaaminen hermostutti Sailon ystäviä. Kerran Kianto ja Sailo osuivat Helsingissä samaan ravintolaan. Sailon ystävät päättivät järjestää Kiannolle ”kujanjuoksun” ja asettuivat ulko-ovelle vartioon. Kianto sai vihiä hankkeesta, ja hän luikki salaa takaovesta kadulle. Sakinhivutukselta hän näin välttyi.

Pekka Vaara toteaa (2010) Vienan vapautusliikkeen surullinen tuloksen olleen se, että suomalaiset ja karjalaiset ajautuivat taisteluihin keskenään, vieläpä karjalaiset keskenään. Sitä ei ollut tapahtunut vuosisatoihin.

Kovalan talo historian ristiaallokossa

Historian ironiaa on, että Kovalan talo Ala-Vuokissa joutui tämän valloitus sodan etappitukikohdaksi. Kovala oli historian kulussa ollut keskeinen lenkki Kainuun ja Vienan välisessä kanssakäymisessä aikana, jolloin Ruotsin ja Venäjän välillä käytiin sotia, mutta Kainuu ja Viena halusivat elää rauhassa. Kovalan isännät olivat luotettaviksi osoittautuneita viestinviejiä rajan yli ja rajarauhan ylläpitäjiä.

Kainuun ja Vienan keskinäiset rajarauhasopimukset olivat aikanaan varsin erikoisia tapahtumia, jotka kuvasivat kainuulaisten ja vienalaisten pitkäkestoista yhteistyöstä ja halusta elää rauhassa, vaikka Ruotsi ja Venäjä kävivät jatkuvasti sotia keskenään. Suomi Ruotsin itäisenä lääninä joutui näiden sotien ensi-iskujen kohteeksi ja rajapitäjät kärsivät eniten sotien seurauksista, toisin kuin emämaa Ruotsi, jonne venäläisen sotilaan saapas ei koskaan astunut.

Kaikkiaan itärajalalla solmittiin rajarauhoja kahdeksan kertaa vuosien 1490-1790 välisenä aikana. Sodan uhan leijuessa Venäjän ja Ruotsin välillä vienalaiset ilmaisivat halunsa säilyttää rauha ja jatkaa kauppaa ja kanssakäymistä totuttuun tapaan. Syntyi rajarauhainstituutio Kainuun ja Karjalan välille. Osapuolet suostuivat tiedottamaan vastapuolelle sinne kohdistuvista hyökkäyksistä. Yhteistyössä pyrittiin ratkomaan

myös paikallisella tasolla rajan yli tapahtuneita ryöstöretkiä ja selvittämään kaupanteossa syntyneitä erimielisyyksiä. Huomattava osa Kainuun itärajasta saatiin pidettyä sotien ulkopuolella.

Paikallisella tasolla rajarauhasta huolehtivat ns. sanankuljettajat, jotka valittiin luotettaviksi osoittautuneista paikallisista talonpojista, jotka pitivät säännöllisesti yhteyttä rajan takaisiin yhteyshenkilöihin. Nämä toimivat tiedustelijoina. Tärkeänä tehtävänä oli rajalla häärivien rosvojoukkojen paljastaminen. Vienan reitille oli Oulujärveltä Vuokkiin ulottuva sanankuljettajien verkosto. Vuokissa tätä tehtävää hoitivat mm. Pekka Kovalainen (Romppala-Kovala) ja Matti Tiikkaja (Alanne) 1740-luvulla. Jukka Kokkonen (2001) mukaan Pekka Kovalainen vei tietoa Vuokkiniemeen joka toinen tai kolmas viikko. Kovala on myös eräänlainen lenkki kansalliseepos Kalevalan synnylle, kun Elias Lönnrot syyskuussa 1833 sai Kovalan kinkereissä päähänpiston poiketa rajan takana Vienassa. Vajaa sata vuotta myöhemmin samainen Kovalan talo toimi Vienan valloituksen tukikohtana.

Lähteet:

Eino Kemppainen, Vienan kävijöitä. Muistelmia Vienan sodasta 1918, Pohjolan Kustannus-osakeyhtiö, Oulu 1919

Lauri Kivinen, Karjalan puolesta, Muistelmia Vienan Karjalan toisen retkikunnan vaiheista, Otava 1919

Jukka Kokkonen, Ruotsin rajalla. Teoksessa Kai Paajaste (toim.), Tupenkolahuttajien mailla, Vuokkiniemi-seura ry, Mustasaari 2006

Jukka Kokkonen, Rajan rauha, Itäraja ja suojautumisen keinot 1490-1809, SKS 2020

Pekka Vaara, Uhtuan Andronoffit, Joutsen Median painotalo Oy, Oulu 2010

Pekka Vaara, Viena. Kun maailmansota tuli Karjalaan, Docento Oy 2018

Pekka Vaara, Viena 1919-1922. Kun Neuvostovalta tuli Karjalaan. Docento Oy 2020

O.A.F. Mustonen, Tietoja Kajaanin kihlakunnasta ja etenkin Paltamon pitäjästä, Hämeenlinna 1885

Markku Nieminen, Kalevala kohtalona: Alpo Sailon runolaulajat ja toiminta Vienan Karjalassa, Juminkeko 2001

*Markku Nieminen, Lönnrot runot keräsi, ukot unohti. Alpo ja Nina Sailon
runolaulajat, Juminkeko 2026*

Ari Uino, Nuori Urho, Urho Kekkosen Kajaanin-vuodet 1911.1921, Otava 1999